

ترجمه انگلیسی این مقاله نیز تحت عنوان :
A Reflection on Manifestations of Power in the Representation of Assyrian
and Neo-Assyrian Gardens on the Basis of Inscriptions and Friezes from
the 12th Century to the 7th Century BC
در همین شماره مجله به چاپ رسیده است.

مقاله پژوهشی

تأملی بر نمودهای قدرت در بازنمایی باغ‌های آشوری و نئوآشوری با تکیه بر کتیبه‌ها و نقش‌برجسته‌هایی از قرن ۱۲ تا ۷ ق.م

حمیده ابرقویی فرد^{۱*}، پریچهر صابونچی^۲، حشمت‌اله متدین^۳

۱. پژوهشگر دکتری معماری منظر، دانشکده معماری، دانشگاه تهران، ایران.
۲. پژوهشگر دکتری معماری منظر، دانشکده معماری، دانشگاه تهران، ایران.
۳. استادیار، دانشکده معماری، دانشگاه تهران، ایران.

تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۰۱/۱۲

تاریخ پذیرش: ۹۹/۱۲/۰۴

تاریخ دریافت: ۹۹/۰۶/۳۰

چکیده

با بررسی نقش مؤلفه‌های فرهنگی و جریان‌های فکری در شکل‌گیری ویژگی‌های کالبدی و عملکردی باغ-در یک بستر جغرافیایی- می‌توان به تصویری جامع‌تر از فرهنگ مردمان سازنده آن پی برد. نقش مؤلفه قدرت در شکل‌گیری تمدن آشوری و نئوآشوری به گونه‌ای است که حکمرانان از نیمه دوم قرن هشتم ق.م. در نقش‌برجسته‌ها، از نمایش باغ به‌عنوان رسانه و ابزار نمایش قدرت سلطنتی بر روی دیوارهای قصرهایشان استفاده می‌کنند. ارتباط میان قدرت به‌عنوان یکی از علل شکل‌گیری باغ‌های سلطنتی (چرایی) و نحوه نمایش آنها در بازنمایی‌های باغ (چگونگی)، اطلاعاتی از ویژگی‌های کالبدی و عملکردی خاص باغ در این دوره تاریخی ارائه می‌دهد. این نگرش نقش‌برجسته‌هایی با محوریت باغ را به مثابه بیانیه‌ای امپریالیستی و سیاسی مورد توجه قرار داده و «قدرت» را به‌عنوان یک اصل فرهنگی در تمدن آشوری و نئوآشوری مطرح می‌سازد. هدف از نوشتار حاضر بررسی الگوی کلی باغ‌های سلطنتی آشوری و نئوآشوری با تأکید بر ابعاد سیاسی آن است. چگونگی بروز این مسئله در باغسازی منطقه بین‌النهرین به شکل نمایش قدرت شاهانه در بازنمایی‌هایی از باغ دیده می‌شود که تاکنون به صورت جامع و با تأکید بر همه ابعاد آن، در قالب پژوهشی مستقل مورد بررسی قرار نگرفته است.

روش تحقیق پژوهش حاضر کیفی و از نوع تاریخی و تحلیل محتوا بوده و جمع‌آوری اطلاعات به شیوه کتابخانه‌ای با استناد به منابع اطلاعاتی دسته اول نقش‌برجسته‌ها، کتیبه‌ها و متون ادبی آشوری و منابع دسته دوم مقالات و کتب در دسترس صورت گرفته است.

بازنمایی باغ سلطنتی به‌عنوان پدیده‌ای طبیعی-فرهنگی در نقش‌برجسته‌های آشوری و نئوآشوری، با هدف نمایش قدرت عمرانی و نظامی شاه و القای قدرت فرازمینی وی صورت گرفته است. این مسئله نشانگر تمرکز بر مؤلفه قدرت به‌عنوان زمینه اصلی بازنمایی باغ است که در سه سطح با بازآفرینی عمل خلقت در ساخت باغ، منظره‌پردازی طراحی شده و مصنوعی و نمایش اجزاء و عناصر غیربومی بر ایدئولوژی و باور فرهنگی قدرت خداگونه و مقبولیت سیاسی شاه تأکید دارد. چنین شکلی از بازنمایی، الگوی کلی باغ سلطنتی را فراتر از هندسه واحد و کالبدگرایی، در قالب کیفیات مشترکی نظیر جنبه آیینی و تشریفاتی، تصنع و خرق عادت و جنبه تقلیدی و نمایشی به تصویر می‌کشد.

واژگان کلیدی: باغسازی آشوری، تمدن بین‌النهرین، باغ-قدرت، نقش‌برجسته، بازنمایی باغ.

مقدمه و بیان مسئله

باغ علاوه بر آنکه خود بازتابی از ارزش‌ها و بنیان‌های فکری سازنده یک تمدن است همزمان مؤلفه‌های سیاسی، فرهنگی، اقتصادی برآمده از چنین ارزش‌هایی را به نمایش می‌گذارد (Hunt, 2000). تام ترنر در کتاب خود تئوری طراحی باغ را برآیند پاسخ به چهار پرسش اصلی چه، کجا، چرا و چگونه می‌داند (Turner, 2005). ارتباط میان هدف سازندگان از ساختن باغ (چرایی) و ویژگی‌های کالبدی (چگونگی) آن، ارتباطی معنادار است که در سلسله‌ای از روابط علی، الگوی کلی باغ را در بستر فرهنگی و جغرافیایی خاصی ایجاد کرده و منظر باغ را در قالب کلیتی منسجم و به‌عنوان پدیده‌ای کالبدی-معنایی رقم می‌زند.

اگرچه مهم‌ترین مشخصه باغ در منطقه بین‌النهرین، متمرک بودن و وجود درختان به شکل پناهگاهی از گرما و تابش خیره‌کننده آفتاب است اما در نگاهی کاوش‌گرانه باغ در این ناحیه به‌عنوان نمادی از حاصل‌خیزی زمین و سرچشمه‌ای منحصر به فرد از لذت و شادی مطرح بوده و به شکل‌های مختلفی چون باغ-معبد، باغ-یادبود، باغ-کاخ، باغ-شکار، باغ-شهر، باغ سلطنتی و ... دیده می‌شود. باغ‌های سلطنتی آشوری و نئوآشوری نیز کاربری‌های متنوعی مانند گردش، اظهار عشق، بزرگداشت زیبایی طبیعت، برگزاری آیین‌ها و نمایش دستاوردهای نظامی داشته‌اند (تصویر ۱). در تمدن بین‌النهرین، باغ در واقعیت خود نقش تصویری^۱ را داشته که باز نمودی از قدرت مادی و معنوی شاه بوده است (Amrhein, 2015, 106). در نقش برجسته‌های آشوری و نئوآشوری هزاره اول قبل از میلاد، عناصر موجود براساس اهمیت خود طبقه‌بندی شده و مورد استفاده قرار گرفته‌اند و اجزاء فارغ از ابعاد عینی، به لحاظ ذهنی و براساس اهمیت خود بازنمایی شده‌اند. یکی از موارد مشترک در این یافته‌های باستان‌شناسی بازنمایی باغ، منظر و عناصر طبیعی (Rutten, 1941) به شیوه‌ای سمبولیک و نمادین است. تصاویر به نمایش گذاشته شده در نقش برجسته‌ها و متون ادبی، به شیوه‌ای هدفمند ویژگی‌های معنایی، عملکردی و کالبدی باغ را بازنمایی می‌کنند که نمادی از مفاهیم ضمنی چون قدرت و اعتبار حکمران - به‌عنوان عامل اصلی پیدایش - در باغ‌های سلطنتی منطقه بین‌النهرین هستند. هدف از نوشتار حاضر بررسی نقش قدرت شاهانه در شکل‌گیری باغ‌های سلطنتی آشوری و نئوآشوری در منطقه بین‌النهرین و پاسخ به این پرسش است که هریک از وجوه قدرت چگونه در بازنمایی باغ‌های سلطنتی آشوری و نئوآشوری نمود یافته و الگوی کلی باغ را شکل داده‌اند؟

بر همین اساس در ادامه به بررسی و تحلیل نمودهای مختلف قدرت در باغ‌های سلطنتی تمدن آشوری و نئوآشوری و ارائه

جمع‌بندی نهایی از نقش سیاسی کمتر شناخته شده باغ در این منطقه می‌پردازیم.

فرضیه

یکی از علل اصلی بازنمایی باغ‌های سلطنتی آشوری و نئوآشوری در نقش برجسته‌ها، نمایش وجوه مختلف قدرت سلطنتی بوده است. بازتاب ویژگی‌هایی چون کارکرد آیینی و تشریفاتی، منظره‌پردازی طراحی شده و مصنوعی و جمع‌آوری و نمایش گیاهان غیربومی به القای قدرت فرامادی و نمایش قدرت عمرانی و نظامی شاه کمک کرده و باغ و بازنمایی آن را به پدیده‌ای فرهنگی-سیاسی مبدل کرده است.

روش تحقیق

پژوهش حاضر با هدف تبیین نقش عامل قدرت در شکل‌گیری الگوی باغ‌های آشوری و نئوآشوری در محدوده زمانی قرون ۱۲ تا ۷ ق.م، از روش تاریخی و تحلیل محتوای متون و نقوش برجامانده - براساس واژگان و عناصر فضایی و محیطی دلالت‌گر بر قدرت - بهره گرفته و با جمع‌آوری داده‌های موجود و ارزیابی و تلفیق اسناد و مدارک، به بررسی چیرستی و چگونگی باغ‌های سلطنتی و تبیین نقش سیاسی آنها می‌پردازد. با توجه به قدمت تمدن‌های منطقه بین‌النهرین و از میان‌رفتن آثار باغ در منطقه مذکور، منابع اطلاعاتی به منابع تصویری چون نقش برجسته‌ها، و منابع مکتوبی چون کتیبه‌ها و الواح گلی و متون ادبی و فرمان‌ها چون گیلگمش محدود شده و جمع‌آوری اطلاعات نیز به شیوه کتابخانه‌ای با استناد به منابع دسته اول نقش برجسته‌ها، کتیبه‌ها و متون ادبی و منابع دسته دوم مقالات و کتب مرتبط صورت پذیرفته است. در این پژوهش جمع‌آوری، طبقه‌بندی و تجزیه و تحلیل یافته‌های تاریخی، مشخص‌کننده روابط علی بین شاخصه‌های اصلی کالبدی و معنایی باغ‌های سلطنتی آشوری و نئوآشوری بوده و نتایج آن می‌تواند به عنوان الگوی مشابه باغ‌قدرت‌ها در بستر تاریخی و جغرافیایی منطقه بین‌النهرین در نظر گرفته شود.

پیشینه پژوهش

در ناحیه بین‌النهرین باغ علاوه بر منبع ارتزاق و بقاء و تأمین مصارف دارویی (Thompson, 1949)، محلی برای دیدارهای عاشقانه، عشق‌ورزی (Leick, 1994, 73-74)، خنده و شادمانی (Galter, 1989, 241)، برگزاری آیین‌ها و جایگاه خدایان (Wiseman, 1984, 41) و اغلب حامل پیام سیاسی و ملی قدرت شاهانه بوده است. تاکنون پژوهش‌های متعددی به‌منظور شناخت علل شکل‌گیری و چگونگی و چیرستی باغ در محدوده بین‌النهرین صورت گرفته است. مطالعه ویژگی‌های

تصویر ۱. در نقش برجسته‌ای معروف به مهمانی باغ، آشور بانی پال آخرین پادشاه آشوری در حال جشن و ضیافت با ملکه‌اش در باغ سلطنتی مشاهده می‌شود. مأخذ: Novak, 2002.

و قلمرو تحت سلطه در قالب اقدامات استراتژیکی و شکل‌گیری منظر سلطنتی نئوآشوری دانسته (Hunt, 2015) و دونالد باغ را منظر قدرت و ابزار انتقال معانی عقیدتی و سیاسی در جهت تقویت جایگاه ایدئولوژیک و مذهبی شاه می‌داند (Patrick, 2016)؛ از این رو باغ سلطنتی «باغ جهانی» و «جهان صغیر» امپراطوری آشور شناخته شده است (Novák, 2002). بررسی چگونگی و چیستی باغ از مجرای نقش سیاسی آن تنها به گردآوری و نمایش گیاهان و حیوانات غیربومی در باغ، با هدف اعتباربخشی به حکومت و ارضاء غرور شاهانه منحصر مانده است (Foster, 1998-1999). هدف از نوشتار حاضر بررسی چگونگی و چیستی باغ با تکیه بر نقش سیاسی آن - به‌عنوان زمینه شکل‌گیری - است که تاکنون در قالب پژوهشی مستقل و با در نظرگیری همه ابعاد آن مورد بررسی قرار نگرفته است. بررسی و جمع‌بندی نمودهای مختلف قدرت سیاسی در باغ، علاوه بر بسط ماهیت باغ‌های این منطقه به تبیین الگوی باغ‌های سلطنتی به‌عنوان یک کلیت کالبدی - معنایی کمک کرده و در سایه نگاه به باغ به‌عنوان پدیداری فرهنگی، شناخت بخشی از هویت تمدن بین‌النهرین را میسر می‌سازد.

اهمیت باغ در شکل‌گیری تمدن آشوری و نئوآشوری
ارتباط با طبیعت به‌عنوان عامل بقاء و نابودی به‌صورت هم‌زمان، موضوعی مورد توجه در شکل‌گیری و چگونگی تمدن‌های کهن بوده است. از هزاره ششم ق.م. به بعد با به‌کارگیری آبیاری کشاورزی در مناطق به شدت خشک مرکزی و جنوبی بین‌النهرین، باغ در این ناحیه نقش‌های متعدد و

کالبدی باغ با تأکید بر نقش نمایی و کالبد طراحی شده به خصوص در ارتباط با کاخ سلطنتی در دوره سارگونیک انجام شده (Oppenheim, 1965) و نخستین باغ‌های رسمی بین‌النهرین در ۲۰۰۰-۳۰۰۰ ق.م. به‌عنوان اولین باغ‌های هندسی و مصنوعی شناخته شده‌اند (Bowe, 2017). آمرهین به بررسی باغ‌های این منطقه و طبقه‌بندی آنها از جهت میزان طراحی و «مصنوعی‌بودن» آن پرداخته است و باغ‌های سلطنتی را تقلیدی، تزئینی، نمایی و نوعی بازنمایی بصری و مصنوعی‌سازی طبیعت می‌داند (Amrhein, 2015). مطالعات کالبدی تخصصی‌تری نیز درباره دانش مهندسی آبیاری باغ‌های آشوریان با تأکید بر جنبه معاشی تأمین آب برای زمین‌های کشاورزی و باغ‌های مثمر صورت گرفته است (Bagg, 2000)؛ Stevenson, 1992). پاره‌ای از پژوهش‌ها به گونه‌های مختلف باغ در منطقه و ارتباط این طبقه‌بندی با جهان‌بینی و ذهنیت ساکنان پرداخته‌اند (اسدیپور، ۱۳۹۷). دالی به طور خاص بر سمبولیسم و بهره‌گیری از ابزارهای مصنوعی در خلق منظره رماتیک و احساس‌محور و خلق باغ به‌عنوان نمادی از بهشت (باغ عدن) در باغسازی این ناحیه اشاره داشته است (Dalley, 1993).

استروناخ اولین پژوهشگری است که باغ را به‌عنوان بیانیه‌ای سیاسی معرفی کرده است (Stronach, 1990). در مقالات «هانت» و «پاتریک» تأثیر قدرت سیاسی در شکل‌گیری باغ با رویکردی هستی‌شناسانه و به‌عنوان علت شکل‌گیری مورد بحث قرار گرفته است تا عاملی مؤثر بر چگونگی آن؛ هانت منشأ سیاسی شکل‌گیری باغ را تعامل سیستماتیک حکومت مرکزی

توده مردم منتقل می‌شد.

• برگزاری آیین‌ها

بازنمایی‌ها و گفتمان‌های بصری، یک سمفونی از هم‌زمانی حضور پادشاه- خدا، عوامل و بستر طبیعی باغ و رویدادها و آیین‌هایی بود که نوعی «تلقین سیاسی-مذهبی» (Stronach & Lumsden, 1992, 228) را با بیانی نمادین به دنبال داشت. القای ابعاد فرامادی قدرت سلطنتی با تولید تصاویر و بازنمایی‌هایی با موضوع برگزاری آیین‌ها در باغ‌های سلطنتی و شکار نمود یافته و شرح و ثبت آنها در قالب نقش‌برجسته‌ها، اشعار، متون و... صورت می‌گرفت. بازنمایی باغ سلطنتی با تأکید بر متمر بودن و لذت‌بخشی، اثباتی بر قدرت معنوی حکمران بوده و توجه به سمبولیسم و حضور فضاهای آیینی چون قربانگاه‌ها در باغ، این مسئله را پررنگ‌تر می‌کرد. چنانکه یکی از کارکردهای اصلی باغ در تمدن آشوری، «مکانی مقدس برای شرکت پادشاه در آیین‌ها» (Parpola, 1987, 17-21) و «مراسم فرهنگی، اقتصادی، حکومتی، مذهبی نظیر جشن سال نو» (Wiseman, 1984, 41-42) بود که زمینه اثبات مشروعیت سیاسی وی را فراهم می‌آورد. نمونه خاص باغ‌های سلطنتی با کارکرد آیینی به شکل باغ معابد، باغ لذت شاهانه و باغ شکار در این تمدن وجود داشت که مراسم‌های برگزار شده در آنها، نمودی از قدرت و سلطه شاهانه در مکانی مقدس برای برقراری امنیت و غلبه بر رویدادهای طبیعی ناگوار و حملات و تهدیدهای خارجی بود (تصاویر ۴ و ۵).

• مصنوعی‌سازی طبیعت، نمود قدرت عملیاتی حکمران

پادشاهان آشوری علاوه بر آنکه جنگاوران و حکمرانانی توانمند بودند؛ معمارانی سلطنتی با انگیزه‌ها و تخیلات بی‌همتا نیز محسوب می‌شدند. آنها در بسیاری موارد خود را ملزم به خلق پایتخت، قصر و باغی سلطنتی می‌دانستند که شایسته حکمرانی بی‌همتایشان باشد.^۷ بنابراین مجموعه کاخ-باغ فراتر از سکونتگاه و تفرجگاهی سلطنتی نهادی برای تسری و حفظ ایدئولوژی آشوری به شمار می‌آمد. تغییر مسیر رودخانه‌ها و ایجاد زمین خشک، تأسیسات زهکشی شهری و سازه‌های عظیم آبی برای آبرسانی به شهرها و باغ‌های سلطنتی نشان از دانش مهندسی پیشرفته ساکنان این منطقه دارد (Tamburrino, 2010, 2000). از جمله این موارد می‌توان به اقدامات «سناخریب» در تغییر مسیر رودخانه «خوصر» جهت رساندن آب به باغات پایتخت جدیدش و ساخت قنات‌ها و کانال‌های عظیم آبی اشاره کرد که بقایای به‌جامانده از آنها نقش مهمی در تشخیص موقعیت باغ‌های شهری در نینوا داشته است (تصویر ۶).

• منظره‌پردازی طراحی شده

یک رویکرد اصلی در باغسازی آشوری و نئوآشوری، تبدیل

متفاوتی برعهده داشته است. باغ علاوه بر دارا بودن امکانات متنوعی چون پرآبی، متمر بودن، سایه‌افکنی و مطبوعیت هوا می‌بایست به‌عنوان نمادی از لذت نیز پدیدار می‌شد. رد پای باغ در معیشت روزانه ساکنان منطقه بین‌النهرین و باورهای مذهبی آنها قابل تأمل است؛ چنانکه در زمینه مادی و معیشتی، حرفه «باغبانی» در ۳۰۰۰ ق.م در متنی به نام «فهرست استاندارد مشاغل» به رسمیت شناخته شده است (Pollock, 1999) و از سوی دیگر اهمیت فرامادی باغ در این تمدن با در نظر گرفتن درختانی برای خدایان^۴، برگزاری آیین‌ها در محل باغ، ساخت باغ‌مقبره‌ها و... دیده می‌شود. باغ همچنین به لحاظ نقش نمایشی خود در بازنمایی جهان و قدرت شاهانه، یکی از ضرورت‌های پایه‌گذاری و حفظ حکومتی مقتدر بوده است. نقش باغ در انتقال مفهوم قدرت در این تمدن تا به حدی است که پادشاهانی چون «آشور بانپال دوم» در هنگام محاصره و شکست شهرهای دشمنان در رأس اقدامات خود به تخریب باغ‌ها و درختان دولت‌های مغلوب پرداخته (Assénat, 2018) (تصویر ۲) و از زمان فرمانروایی «تیکلت پیسر»، به هنگام احداث شهرهای جدید به صورت همزمان به تأسیس باغ مبادرت می‌ورزیدند.^۵

خلق باغ، تجلی قدرت معنوی شاه

حضور شاه در باغ‌های نقش‌برجسته‌ها، بیانگر نوعی الگوی ایدئولوژیک سلطنتی (Wyatt, 2014, 1-35) و جایگاه شاه به‌عنوان باغبان و مراقبت وی از گیاهان، نمودی از مسئولیت او در مراقبت از تابعین و قلمرواش است (Widengren, 1951). پادشاه واسطه ایجاد باغ‌ها بوده و ساخت سیستم‌های آبیاری توسط وی، عملی آیینی برای خلق نظم کیهانی به تقلید از خدایان در حماسه آفرینش جهان به شمار می‌آمد (Mieroop, 2007, 178; Rivaroli, 2004, 201-204) (تصویر ۳). باغ در این رویکرد همچون غنیمت زنده‌ای از غلبه شاه بر محیط و جهان پرتلاطم عمل می‌کرد (Van Leeuwen, 2007, 67-90; Patrick, 2016, 71). به طور کلی در این تمدن ساخت شهرها، مناظر شهری و باغ‌ها تقلیدی از عمل آفرینش و ابزاری بود که به شکلی استعاری نظم و کنترل را در جهان ایجاد می‌کرد. تأکید پادشاهان بر این مسئله که محل پیشین باغ‌شان کویری بی‌حاصل بوده است، نقش معنوی شاه در ثمربخشی به جهان پیرامونی را در ذهن عامه پررنگ‌تر می‌کرد و به شخصیت ملی پادشاه و نقش کیهانی او در آبادساختن زمین در قالب ساختن باغ اشاره داشت. از این رو به تصویرکشیدن باغ در نقش‌برجسته‌ها، نوعی تلقین نمادین «آفرینش» توسط پادشاه و هم‌ترازی وی با خدایان بود و روایت قدرت خداگونه وی بدین واسطه به

بود در کنار توضیح شباهت تعمدی آن به مناظر خارجی در کتیبه‌ها، شاه را در اوج دستاوردهای فنی و مهندسی و خلق منظری خلاف عادت نشان می‌داد.

در دوران حکمروایی سارگون (۷۲۲-۷۰۵ ق.م)، ایده جدید از باغ به نام KIRIMAHHU شکل گرفت که تغییر و تصرف منظر را به وسیله دریاچه‌ها و تپه‌های مصنوعی با عمارت کلاه‌فرنگی بر فراز آن شامل می‌شد. چنانکه سارگون دوم از ۷۱۳ تا ۷۰۶ ق.م، مشغول ساخت پایتختی جدید بوده و در یک کتیبه به ساخت باغی شبیه به رشته کوه «آمانوس»^۸ اشاره می‌کند که «با کناره‌هایش سامان یافته» و در آن «همه گونه درختی» از «سرزمین مردم هیتی» و «گیاهانی از هر کوهی» وجود دارد (Stronach, 1990؛ Patrick, 2016). ترکیب اطلاعات برآمده از کتیبه و نقش برجسته بازنمایی باغ نشان می‌دهد که چگونه شاه با قدرت اعطاشده از سوی خدایان، با تکیه بر جزئیات طراحی نظیر گونه‌های گیاهی غیربومی، دست به احداث باغی می‌زند که به صورت نمادین در قالب توپوگرافی تپه‌مانندی ساخته شده و منظره‌ای خارجی - کوه آمانوس - را بازنمایی می‌کند (تصویر ۷).

• سیستم‌های آبی پیشرفته

به‌کارگیری باغبانان حرفه‌ای و سیستم‌های نوین آبیاری برای

تصویر ۲. تخریب درختان نخل و باغ‌های شهر فتح‌شده توسط سربازان آشوری، به شکلی نمادین اشاره به تخریب قدرت حکومت پیشین دارد. مأخذ: Trustees of Kouyunjik the British Museum©

آیینی شکار شیر (بال) در حال شکار تپه مردم خالی در حال شکار مراسم از روی لبه

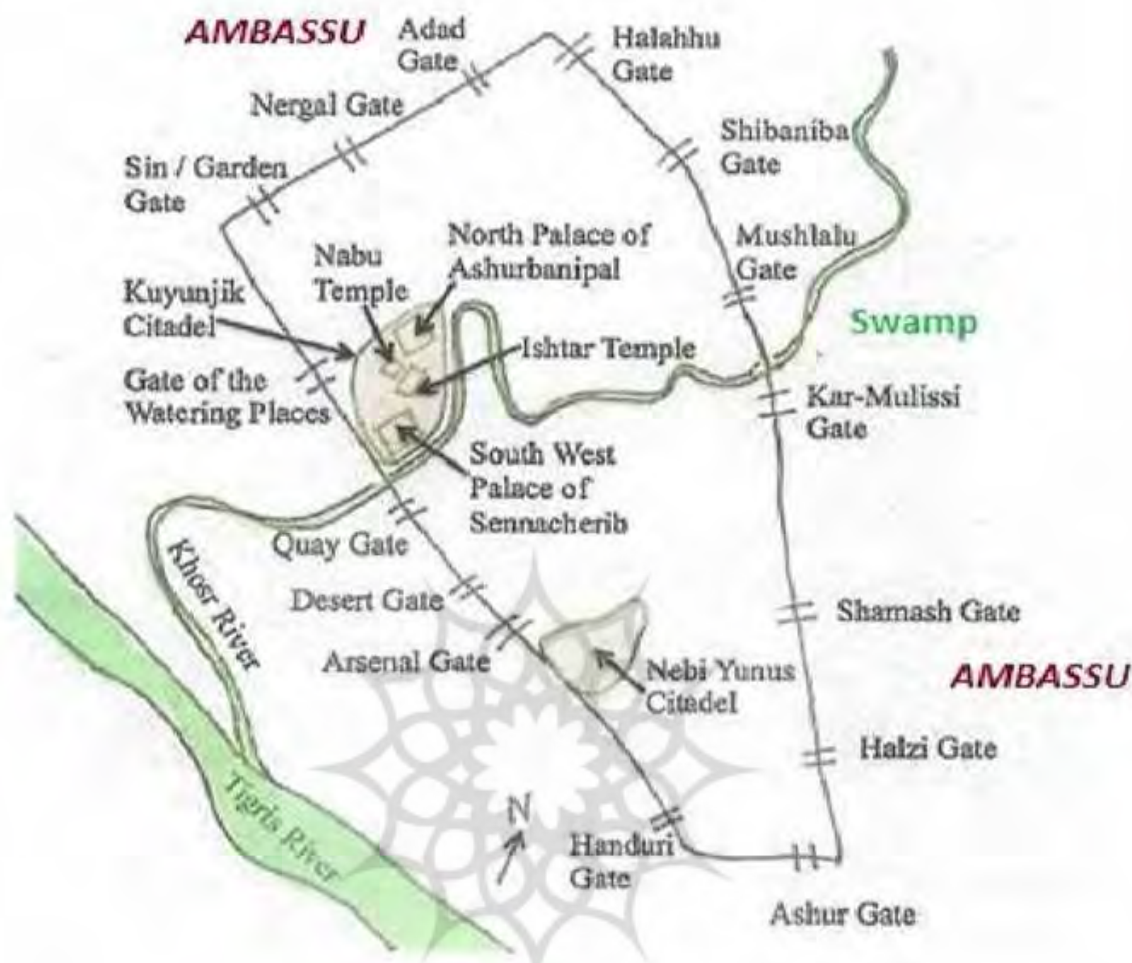

تصاویر ۴ و ۵. باغ‌ها به‌عنوان بستری برای بروز قدرت شاهانه و در قالب مراسم آیینی شکار شیر که در نقش برجسته‌های دیوار کاخ آشور بانی پال دوم به تصویر کشیده شده است. مأخذ: Trustees of the British Museum©

تصویر ۳. نقشه برجسته‌ای از سناخرب شاه آشوری در معیت خدایان در محل احداث تاسیسات آبیاری، مأخذ: Dalley, 2013, 93.

بی‌نظمی آشکار طبیعت به نظمی انسان‌ساخت بود (Bowe, 2017). باغ‌های سلطنتی فراتر از ساماندهی کالبدی محیط و استفاده از گیاهان به شکل تزئینی، طراحی شده بودند و اغلب تپه‌های درختکاری شده و بنایی سلطنتی -قربانگاه یا کاخ- بر فراز آن را شامل می‌شدند. بازنمایی ساختار مصنوعی باغ در نقش‌برجسته‌ها که متفاوت از بستر طبیعی هموار منطقه

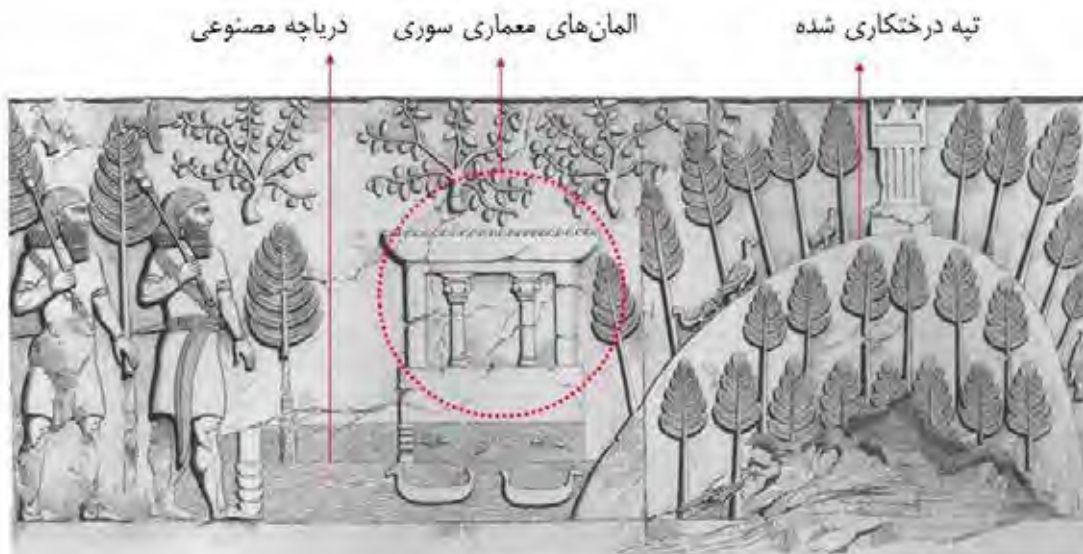
تصویر ۶. نقشه تغییر مسیر رودخانه خور توسط سناخریب برای تأمین زیرساخت آبی مورد نیاز جهت تأسیس باغ‌ها در شهر نینوا. مأخذ: atlas of the ancient Near east oxford (1990, 186) modified by D. Patrick Jan. 27, 2016

بقای گونه‌های گیاهی نادر و غیربومی در میان پادشاهان بین‌النهرین متداول بوده و پادشاهان برای نگهداری از باغ‌های طراحی‌شده خود، از سیستم‌های آبرسانی طراحی‌شده‌ای استفاده می‌کردند^۱. کتیبه‌های سناخریب (۷۰۴-۶۸۱ ق.م.) نشان می‌دهند که این فرمانروای برجسته در حین توسعه‌بخشیدن و پیراستن پایتخت جدیدش نینوا، به طور مستقیم از شیوه پدرش در سامان بخشیدن به «باغی بزرگ شبیه رشته کوه آمانوس» پیروی کرده است^۲. این باغ منظری تقلیدی از کوهی با درختان و جوی آب به شکل مینیاتوری بود و سناخریب از تکنیک‌های پیشرفته در ساخت آبراهه و کانال‌های کوچک برای آبیاری تپه درختکاری شده باغ خود بهره گرفت. از نظر استروناخ (Stronach, 1990) این باغ آب مورد نیاز خود را به جای یک کانال یا رودخانه پیش پا افتاده از آبگذری با بستر سنگ‌پوش شده دریافت می‌کرد و از نظر دالی

(Dalley, 1993) ممکن است آبراهه برای آبیاری تپه یا سازه‌ای برای مقاوم‌سازی آن باشد. آنچه مبرهن است ایجاد ساختار تپه‌ای مصنوعی و سیستم آبیاری پیشرفته برای آفرینش منظره‌پردازی نمادین و بروز قدرت و مهارت مهندسی حکمران است (تصویر ۸).

• پرداختن به جزئیات، تجلی قدرت نظامی حکمران

ضرورت تعامل فرهنگی بین منطقه‌ای میان حکومت مرکزی و قلمرو گسترده تحت سلطه و سرزمین‌های ضمیمه، نوعی هویت دوگانه پلورالیستی- امپریالیستی به حکومت‌های آشوری و نئوآشوری می‌بخشید. این مسئله از یک سو با سیاست «وحدت گوناگونی و تنوع» (Hunt, 2015, 24-25) یکپارچگی را در گسترده امپراطوری آشور و سرزمین‌های متعدد تحت سلطه آنها، میسر می‌ساخت تا با محوریت حکومت مرکزی میان تفاوت‌ها وحدت برقرار شود و از سوی دیگر یکی از ابزارهای

تصویر ۷. باغ سلطنتی سارگون دوم در خرس‌آباد با منظره طراحی‌شده به تقلید از رشته‌کوه آمانوس در قالب تپه درختکاری شده، دریاچه مصنوعی و کوشکی با معماری تقلیدی از منطقه سوری. مأخذ: Stronach, 1990.

بلوط کانیس و... را از سرزمین‌های تحت سلطه ام آوردیم. درختانی که تا پیش از من در شهرهای اجداد و پیشینیانم وجود نداشتند و من آنها را کاشتم» (Dalley, 1993). آشور نصیرپال دوم (۸۸۳-۸۵۹ ق.م). بنیان‌گذار امپراطوری آشور نو نیز، یکی از اولین پادشاهانی است که به باغ به عنوان ابزاری قدرتمند برای تبلیغات سلطنتی توجه داشته است. به عنوان یکی از امتیازات آشکار بهره‌مندی از قلمروی وسیع، آشور نصیرپال در مسیر لشکرکشی‌های خود به جمع‌آوری درختان، قلمه‌ها و دانه‌های گیاهان بیگانه می‌پرداخت که بعدتر در باغ جدیدش در نمرود کاشته می‌شدند. در نتیجه فرهنگ طبیعت‌گرایی این تمدن، غنایم شاهان از پیروزی ایشان بر کشورهای مغلوب شامل گیاهان نیز بوده و بازتاب آنها در تصاویر باغ، بر تصور آنها از گردآوری گیاهان به عنوان یک دستاورد و نمود قدرت صحنه می‌گذارد.

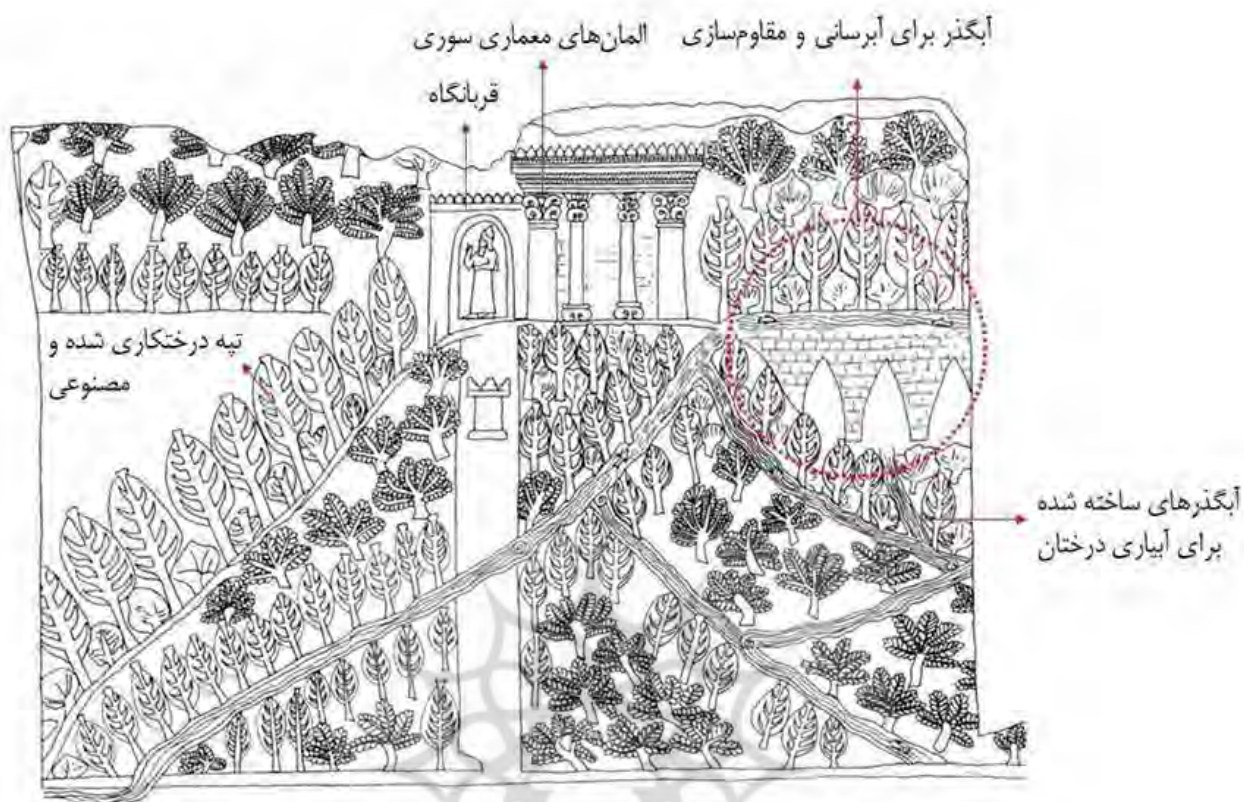
• شیوه‌های تقلیدی ساخت

نشان‌دادن وسعت استیلای حکمرانان در سرزمین‌های بیگانه تنها در استفاده از گیاهان غیر بومی خلاصه نمی‌شد، بلکه به شکل استفاده از جزئیات معماری خارجی نیز وجود داشت. در ساخت کاخ‌های سلطنتی نیز، استفاده از تکنیک‌های ساخت و شیوه‌های تزئین کشورهای تحت سلطه در قالب مبادله فرهنگی صورت می‌گرفت. چنانکه تقلید از معماری سوری در ساخت قصر سارگون و جزئیات آن نظیر شکل ستون‌ها و سرستون‌ها در جهت تأکید بر گستره وسیع نفوذ و غلبه آشوریان بر جبهه غربی فرات گزارش شده است (Stronach, 1990) (نک. تصویر ۹).

نمایش قدرت و اعتبار خدای آشور بود. جمع‌آوری و مصرف کالاهای خاص در محل کاخ و باغ‌های سلطنتی، «جمع‌آوری امپریالیستی» گونه‌های گیاهان و جانوران^{۱۱} (Pratt, 2008) و جزئیات معماری صحنه‌های خارجی (Winter, 1993)، روشی برای نمایش وحدت و ثبات قدرت امپراطوری آشوری بود که ویژگی‌های کالبدی منحصربفردی به باغ‌های سلطنتی این دوره تاریخی می‌بخشید.

• نمایش گیاهان غیربومی

پرورش و نگهداری گیاهان در منطقه بین‌النهرین از عملکرد صرف مثمر بودن و پناه در برابر آفتاب فراتر رفته و از دوره سارگون دوم، باغ از شکل سنتی «سودمندی» خود خارج شده و هدف «نمایشی» پیدا کرد (Oppenheim 1965). گونه‌های گیاهی به صورتی متنوع از سراسر سرزمین‌های تحت سلطه حکومت جمع‌آوری شده و در باغ‌های عمومی و سلطنتی مرکز آشور به نمایش گذاشته می‌شدند (Bagg, 2000; Thomason, 2005) (تصویر ۹). چنانکه در سرودی از قرن ۶ ق.م. به عجایب گیاهان غیر بومی اشاره شده است که «مایه مباهات شهر شده‌اند» (Foster, 1998). گاه این گیاهان با ورود از فرهنگ‌های دیگر به دلیل تازگی و جذابیت، اهمیت معنایی و تقدس را نیز وارد فرهنگ آشوریان می‌کردند و نوعی مبادله فرهنگی صورت می‌گرفت. هوشمندترین گردآورنده در میان این فرمانروایان تیگلت پیسر (حدود ۱۰۰۰ ق.م.) بود که در کتیبه سلطنتی ذکر کرده است: «من با حمایت خدایم آشور، ... درخت سدار،

تصویر ۸. نمود قدرت عملیاتی و مهندسی حکمران در ایجاد آب‌گذری برای آبرسانی یا مقاومسازی سازه‌های باغ سناخریب که در تصویر باغ به شکل تپه‌های مصنوعی دیده می‌شود. مأخذ: Dalley, 1993.

تصویر ۹. جزئیات نادری از کاربرد گیاهان متنوع و غیربومی در نقش برجسته‌ای از یک باغ-شکارگاه بر دیواره‌های کاخ آشوربانیپال. مأخذ: Dalley, 1993, 93.

بحث

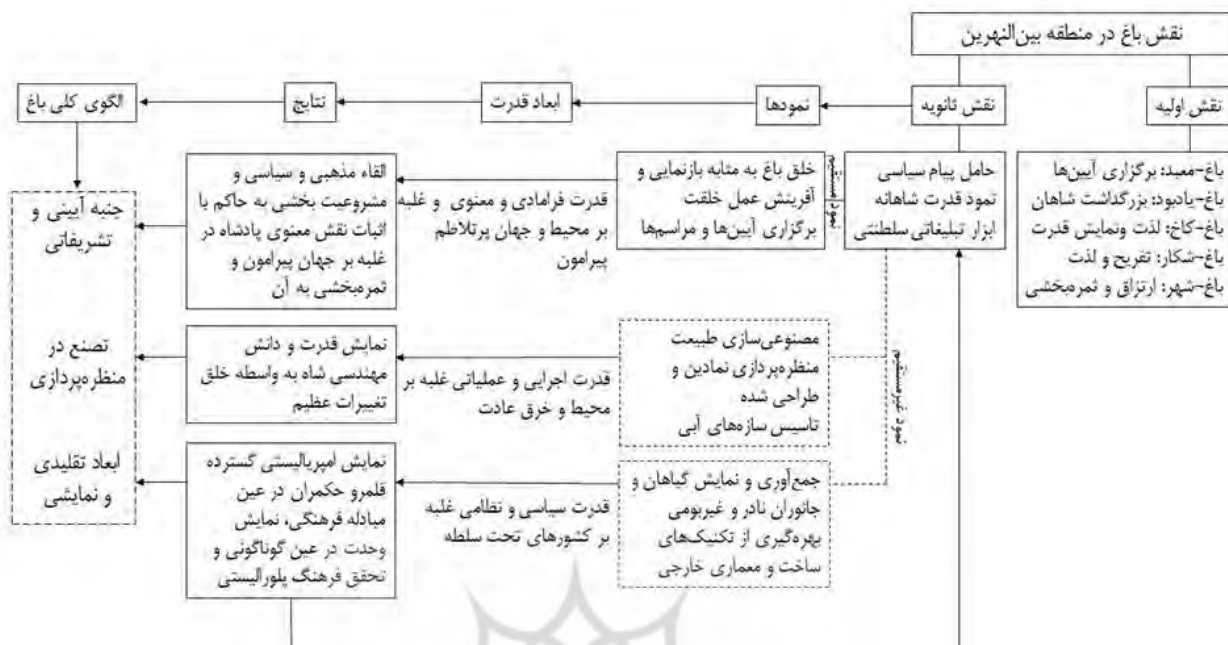
تصویر ۹) و استفاده از اصول معماری مناطق تحت سلطه است که با تأکید بر قدرت نظامی، حاکم را در حال غلبه بر قلمرو گسترده نشان داده و در عین حال شخصیتی پلورالیستیک و متکثر نیز به حکومت می‌بخشد. این مسئله به باغ جنبه نمایشی داده و آن را در مقام دست‌ساخته‌ای تقلیدی و پدیده‌ای فرهنگی قرار می‌دهد که روایتگر بخشی از تاریخ و فرهنگ امپراطوری پروسعت آشوری است و نشان از قدرت نظامی شاه در کشورگشایی و سلطه وی بر کشورهای مغلوب دارد (**تصویر ۱۰**).

نتیجه‌گیری

در سطح کلان، بازنمایی باغ به‌عنوان طبیعت گزیده و مصنوعی‌شده و پدیده‌ای فرهنگی، در حکم رسانه‌ای عمل می‌کرد که ابعاد مختلف قدرت حکمران در آن به نمایش گذاشته می‌شد؛ در نخستین سطح برای القای قدرت فرامادی و خداگونه شاه، باغ با تقلید از عمل آفرینش هستی یافته و بر مبنای عملکرد آیینی و تشریفاتی باغ، امکان شرح و یادآوری این واقعیت برای توده مردم فراهم می‌شود. علت القای قدرت معنوی در بازنمایی باغ‌ها را می‌توان نیاز متقابل شاهان و توده مردم در مسئله بقاء دانست که با تأکید بر نیاز توده مردم به حمایت معنوی و مادی حکمران، در اصل استمرار و بقای حکومت را نیز به دنبال داشت. در سطح میانی، منظره‌پردازی طراحی شده و مصنوعی قدرت اجرایی-عملیاتی حکمران را نشان می‌داد. در سطح خرد، جزئیاتی نظیر بهره‌گیری از گیاهان و حیوانات غیر بومی و معماری خارجی بازتاب قدرت نظامی شاهان آشوری و گستردگی قلمرو ایشان بوده و با اثرگذاری بر ویژگی‌های کالبدی باغ نقش تکمیلی در اثبات قدرت آنها داشتند. اگرچه ویژگی‌های برآمده از اثرگذاری مؤلفه قدرت بر نحوه نمایش باغ در آثار برجامانده، معرف ساختار دقیق کالبدی و هندسه باغ در شکل واقعی آن نیست، اما برآیند کیفیات مشترکی نظیر جنبه آیینی و تشریفاتی، تصنع در منظره‌پردازی و ابعاد تقلیدی و نمایشی الگوی کلی باغ را شکل می‌دهد. کیفیات یادشده در سلسله‌ای از روابط علی باغ را به عنوان پدیده‌ای چندوجهی با خاستگاهی فرهنگی معرفی می‌کند که قدرت عامل اصلی شکل‌گیری آن در نقطه آغاز و چگونگی کیفی و کالبدی آن در ادامه بوده است.

با تمرکز بر شواهد برجامانده از باغ‌های آشوری و نئوآشوری می‌توان دریافت که در این دوره تاریخی نیاز به تبیین، تداوم و تبلیغ قدرت شاهانه زمینه‌ساز استفاده از تصاویر باغ‌های سلطنتی به‌عنوان ابزاری تبلیغاتی شد. این روایت‌گری گاه در قالب نمایش معانی برآمده از این تفکر نشان داده می‌شد که در آنها باغ نماد عدن و حکمران دارای مقامی خداگونه بود و گاه در قالب عینیات برجسته‌ای چون الگوبرداری از سرزمین‌های تحت سلطه وی یافت می‌شد. در این راستا انتقال مفهوم قدرت در بازنمایی‌های مذکور به دو شکل غیرمستقیم و مستقیم صورت پذیرفته است:

- نمود غیرمستقیم قدرت معطوف به نمایش و تقویت مقام معنوی و فرامادی شاهان آشوری و نئوآشوری است. این بعد بیش از آنکه مستندات عینی از قدرت ارائه دهد جنبه‌ای روایت‌گر و ضمنی دارد و به تصویرکشیدن شاه در مسند قدرت و تسلط وی بر جهان پرتلاطم بیرونی و حیات‌بخشی وی به زمین را شامل می‌شود و اغلب به شکل مراسم شکار، آیین‌ها و مراسم رسمی در متون و کتیبه‌ها ثبت شده است (**نک. تصاویر ۴ و ۵**). چنین نمایشی از قدرت فرامادی و معنوی، به باغ کارکرد آیینی و ویژگی تشریفاتی می‌بخشد و آن را به فضایی معنوی برای نمایش بعد فرامادی قدرت شاه مبدل می‌سازد. شکل مستقیم نموده‌ها در قالب ارائه شواهد عینی از قدرت شاهانه دیده می‌شود؛ از جمله تأکید بر بهره‌مندی از دانش و تکنیک‌های پیشرفته مهندسی و ساخت که در مقیاس‌های متنوعی قدرت عملیاتی و عمرانی حکمران را نشان می‌دهد؛ نظیر منظره‌پردازی‌های نمادین و طراحی‌شده با هدف خلق مناظر خارجی یا اسطوره‌ای نظیر تپه‌های درختکاری شده (**نک. تصاویر ۷ و ۸**) و اقدامات کلان‌تری چون تغییر مسیر رودها، زهکشی شهرها و تأسیس سیستم‌های آبیاری پیشرفته و نوین با هدف تأمین زیرساخت‌های ضروری برای تأسیس باغ (**نک. تصاویر ۳ و ۶**). چنین اعمالی باغ‌های آشوری را به‌عنوان دست‌ساخته‌هایی مصنوعی، در دسته امور خارق‌العاده و بی‌بدیل قرار داده و شاهان آشوری را در جایگاه آفرینندگان باغ، در نهایت قدرت مهندسی و عمرانی جلوه‌گر می‌سازد. از دیگر آثار ملموس و عینی قدرت در باغ‌های سلطنتی، جمع‌آوری و نگهداری از گیاهان و جانوران غیربومی (**نک.**

تصویر ۱۰. جمع‌بندی یافته‌ها از نمودهای مختلف قدرت در باغ‌های سلطنتی آشوری و نئو آشوری و اثرگذاری آنها بر الگوی کلی باغ، مأخذ: نگارندگان.

پی‌نوشت‌ها

۱. image

۲. representation

۳. microcosm

۴. خدایان آشوری و بابلی دارای باغ‌های خاص خود بودند (به ویژه انلیل، انو، اداد، نبو و نانا) و فهرست کتیبه‌ها انواع خاصی از درختان را با خدایان خاص مرتبط می‌سازد (Wiseman, 1984).

۵. به عنوان مثال وقتی سارگون دوم (۷۰۴-۷۲۲ ق.م.) یک شهر کاملاً جدید به نام «دور شروکین» در شمال شرق نینوا ساخت، خاک‌های به خوبی تقویت شده‌ای را از زمین‌های محلی با خود به همراه آورد تا باغ‌های فرح‌بخشی را ایجاد کند که خود و خانواده‌اش در آن به شکار شیر و شکار با شاهین می‌پرداختند (Dalley, 1993).

۶. جشن سال نو، جشنی عمومی بود که با هدف نشان دادن وحدت قدرت شاه و خدای آشور در محل باغ سلطنتی برگزار می‌شد و در آن به‌واسطه بازنمایی عمل خلقت، سلطه بر هرج و مرج توسط شاه جشن گرفته می‌شد (Amrhein, 2015, 101).

۷. طراحی شهرها نیز توسط آشوریان به صورت مصنوعی و در قالب اعمال خاصی صورت گرفته و شامل تغییر مسیر رودها برای جانمایی اماکن و خلق منظره کنترل شده و شهری بود که نشان از سلطه نمادین هژمونی آشوریان بر محیط پر هرج و مرج بیرونی داشت (Patrick, 2016).

۸. آمانوس که نقش مهمی در توصیفات کتیبه‌ها از سایر باغ‌های بین‌النهرین دارد در شمال شرقی سواحل مدیترانه قرار دارد و به سمت کیلیکیه امتداد می‌یابد.

۹. در منطقه بین‌النهرین تکنیک‌های آبرسانی در قالب ساخت سیستمی از کانال‌ها برای انتقال آب از رودخانه‌ها و کوهستان‌ها به زمین‌های کشاورزی و باغات رواج داشته است. آشوریان را می‌توان نخستین مهندسان هیدرولیک تاریخ به شمار آورد (Bagg, 2000).

۱۰. وی هم‌چنین سیستم آبی عظیمی را به کار بست که آب را از کوه‌ها

و تپه‌های بالادست به شهر منتقل می‌کرد و از آب آن برای آبیاری باغ‌های میوه پایتخت وی نمود استفاده می‌شد که در مجاورت رود دجله در شمال عراق قرار داشت. نوشته‌ای از او درباره باغش برجای مانده به شرح زیر است:

«... من در باغم دانه‌ها و گیاهانی را کاشتم که در حمله‌هایم به کشورهای دیگر یافته بودم درختانی نظیر کاج، سرو و عرعر متنوع، بادام، آبنوس، چوب کریستال، زیتون، بلوط، گز، گردو، انار، گلابی، انجیر، قهوه و ...» (Stronach, 1990).

۱۱. نمایش قدرت و گستردگی قلمرو حاکمان در منظرپردازی تنها محدود به استفاده از گیاهان غیر بومی در تمدن بین‌النهرین نبوده و این تمدن و تمدن مصر باستان علاوه بر گیاهان کمیاب، از جانوران، ماهی‌ها و پرندگان نادر و متعلق به سرزمین‌ها دور دست برای نمایش قدرت در باغسازی خود استفاده می‌کردند (Foster, 1999, 64).

فهرست منابع

• اسدپور، علی. (۱۳۹۷). پدیدارشناسی باغ در آثار و نقش برجسته‌های آشوری؛ مفاهیم و گونه‌ها، باغ نظر، ۱۵(۶۰)، ۵۱-۶۲.

• Amrhein, A. (2015). Neo-Assyrian gardens: a spectrum of artificiality, sacrality and accessibility, *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes: An International Quarterly*, (35), 91-114.

• Assénat, M. (2018). *Les jardins de l'Hevsel, paradis intranquilles*. Istanbul: Institut français d'études anatoliennes.

• Bagg, A. M. (2000). *Assyrische Wasserbauten:*

Landwirtschaftliche Wasserbauten im Kernland Assyriens zwischen der 2. Hälfte des 2. Und der 1. Hälfte des 1. Jahrtausends v. Chr. Baghdader Forschungen 24. Mainz am Rhein: von Zabern. Information used by Wilkinson et al.

- Bagg, A. M. (2000). Irrigation in Northern Mesopotamia: water for the Assyrian capitals (12th-7th centuries BC). *Irrigation and Drainage Systems*, (14), 301-324.
- Besnier, M. (2000). Les jardins urbains du Proche-Orient antique. *Histoire Urbaine*, (1), 25-45.
- Bowe, P. (2017). The early development of garden making c. 3000–c. 2000 BCE, *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*, 37(3), 24-34 .
- Crosby, A. W. (2004). *Ecological Imperialism: The Biological Expansion of Europe, 900– 1900*. Cambridge: Cambridge University Press
- Dalley, S. (1993). Ancient Mesopotamian Gardens and the Identification of the Hanging Gardens of Babylon Resolved, *Garden History*, 21(1), 1-13.
- Dalley, S. M. & Oleson, J.P. (2003). Sennacherib, Archimedes, and the Water Screw: The Context of Invention in the Ancient World. *Technology and Culture*, (44), 1-26.
- Dalley, S. (2013). *The Mystery of the Hanging Gardens of Babylon, An Elusive World Wonder Traced*, Oxford, United Kingdom: Oxford University Press.
- Foster, K. P. (1998). Gardens of Eden: Exotic flora and fauna in the ancient Near East. *Transformations of Middle Eastern Natural Environments: Legacies and Lessons*, (103), 320.
- Foster, K. P. (1998-1999). The earliest zoos and gardens. *Scientific American*, 281(1), 64-71.
- Foster, K. P. (2004). The hanging gardens of Nineveh. *Iraq*, 66, 207-220.
- Galter, H. D. (1989). Paradies und Palmentod-ökologische Aspekte im weltbid der assyrischen kinige, *Grazer morgenlandisch Studien*, (2), 241.
- Hunt, A. M. W. (2015). *Power and Prestige: The Neo-Assyrian Imperial Landscape*. Palace Ware across the Neo-Assyrian Imperial Landscape; Social Value and Semiotic Meaning. Leiden: Brill.
- Hunt, J. D. (2000). *Greater Perfections: The Practice of Garden Theory*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Leick, G. (1994). *Sex and Eroticism in Mesopotamian Literature*. London: Littlewood.
- Maggie, R. (1941). Le Paysage dans l'art de la Mésopotamie ancienne. *Syria*, 22(2), 137-154.
- Mieroop, M. (2007). *A History of the Ancient Near East ca. 3000-323 B C*, Second Edition, Oxford: Blackwell Publishing.
- Novák, M. (2002). 'The Artificial Paradise: Programme and Ideology of Royal Gardens', *Sex and Gender in the Ancient near East: Proceedings*

of the 47th Rencontre Assyriologique Internationale, Helsinki, July 2-6, 200, edited by Simo Parpola and Robert Whiting. Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2002, 443-460.

- Oppenheim, A. L. (1965). *Ancient Mesopotamia: Portrait of a Dead Civilization*. Rev. ed. Chicago: University of Chicago 1965 "On Royal Gardens in Mesopotamia", *Journal of Near eastern Studies*, (24), 328- 333.
- Parpola, S. (1987). *The Correspondence of Sargon II, Part I, Letters from Assyria and the West*, State Archives of Assyria V, Helsinki: Helsinki University Press.
- Patrick, D. (2016). The Imperial Gardens of Mesopotamia: Landscapes of Power. Retrieved from www.academia.edu.
- Pollock, S. (1999). *Ancient mesopotamia, the eden that never was*. London: Cambridge University Press.
- Pratt, M. L. (2008). *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation*. New York: Routledge.
- Rivaroli, M. (2004). *Nineveh: From Ideology to Topography. Iraq, Vol. 66, Nineveh*. Papers of the 49th Rencontre Assyriologique Internationale, edited by D. Collon and A. George, London: British School of Archaeology in Iraq July 7-11.
- Stevenson, D. W. W. (1992). A Proposal for the Irrigation of the Hanging Gardens of Babylon. *Iraq*, (54), 35-55.
- Stronach, D. (1990). The Garden as a Political Statement: Some Case Studies from the Near East in the First Millennium BC, *Bulletin of the Asia Institute, New Series* (4), 171-180.
- Stronach D. & Lumsden, S. (1992). 'UC Berkeley's Excavations at Nineveh', *The Biblical Archaeologist*, (55), 4- 228.
- Tamburrino, A. (2010). *Water Technology in Ancient Mesopotamia*. In: Mays L. (eds) *Ancient Water Technologies*. London: Springer, 29-51.
- Thomason, A. K. (2001). Representations of the North Syrian Landscape in Neo-Assyrian Art. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, (323), 63-96.
- Thomason, A. K. (2005). *Luxury and Legitimation: Royal Collecting in Ancient Mesopotamia*. Aldershot, Hampshire: Ashgate Publishing Limited.
- Thompson, R. C. (1949). *A Dictionary of Assyrian Botany*. London: British Academy.
- Turner, T. (2005). *Garden history: Philosophy and design 2000 BC–2000 AD*. London: Routledge.
- Van Leeuwen, R. (2007). *Cosmos, Temple, House: building and wisdom in Mesopotamia and Israel*, edited by r. J. Clifford, *Wisdom Literature in Mesopotamia and Israel*, 67-90.
- Widengren, G. (1951). *The King and the Tree of Life in Ancient Near East Religion: (King and Saviour IV)*

Uppsala: Lundquist.

- Winter, I. J. (1993). “‘Feat of Kingship’ A Wonder to Behold” The Palace as a construction in the Ancient Near east. *Ares Orientalis*, (23), 27-55.
- Wiseman, D. J. (1984). ‘Palace and Temple Gardens in the Ancient Near East’, *Monarchies and Socio-Religious Traditions in the Ancient Near East (Papers*

Read at the 31st International Congress of Human Sciences in Asia and North Africa). Bulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan, 1, edited by Takahito Mikasa. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

- Wyatt, N. (2014). A royal garden: The ideology of Eden. *Scandinavian journal of the Old Testament*, 28(1), 1-35.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author (s), with publication rights granted to the journal of art & civilization of the orient. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله

ابرقویی فرد، حمیده؛ صابونچی، پرچهر و متدین، حشمت‌اله. (۱۴۰۰). تأملی بر نموده‌های قدرت در بازنمایی باغ‌های آشوری و نئوآشوری با تکیه بر کتیبه‌ها و نقش‌برجسته‌هایی از قرن ۱۲ تا ۷ ق.م. *مجله هنر و تمدن شرق*، ۳۱(۹)، ۵-۱۶.

DOI: 10.22034/jaco.2020.249323.1171

URL: http://www.jaco-sj.com/article_128650.html

